9-12-1922

આધુનીક અંધશ્રદ્ધા

Rg. No. 228

સોલએજ

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

॥ ॐ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

આધુનિક અંધશ્રદ્ધા.

લેખક:-

બુલાખીરામ રણછોડ પંડયા.

મુ. ડાકોર.

પ્રકાશક:-

ત્રિભુવનદાસ દલપતરામ પટેલ.

શાહપુર વનમાળીવાંકાની પોળ—અમદાવાદ

સોલ એજન્ટ:-

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

પાનકોર નાકા—અમદાવાદ

આવૃત્તિ પહેલી | પ્રત. ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૮ | સને ૧૯૨૨

કીંમત રૂ. ૦-૪-૦

મજાને વસંત.
કીમત માત્ર રૂ. ૦-૬-૦.

વસંત-વિહાર.

સચિત્ર. આવૃત્તિ ૨ જી સચિત્ર.

લેખક "વસંત"

ઉત્તમ પ્રકારની ગઝલો તથા રસમય કાવ્યોથી ભરપૂર

પ્રેમ, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, શૃંગાર, સાહિત્ય, ધર્મ વગેરે અનેક વિષયો ઉપર ઓજસ્વી ગઝલો તેમજ કાવ્યોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. ગ્લેજ કાગળ, મનહર છપાઈ, સોનેરી પાકું પૂંઠું હોવા છતાં

કીમત રૂ. ૨-૮-૦

સોલ એજન્ટ

બુકસેલર **હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ.**

પાનકોર નાકા—**અમદાવાદ.**

કમનસીબ કમળા.
કીમત માત્ર રૂ. ૦-૪-૦

અમદાવાદ—શાહપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં હરિભાઈ દલપતરામે પોતાના "અન્થોદય" પ્રેસમાં છાપી.

લેખકના બે બોલ.

આજકાલ આપણા હિંદુઓ ધર્મને બ્હાને હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરે છે. અને તેથી પોતાને કૃત્યકૃત્ય માને છે; પરંતુ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમજ્યા વિના કેવળ ધર્મ ઢોંગીઓના આડંબરથી અંજાઇ તેઓના આંતરિક જીવન ચરિત્રો તરફ દુર્લક્ષ કરી હજારો અને લાખો રૂપિયા અંધપરંપરા ન્યાયે ધર્મના નામે વાવરે છે. **જે દાનથી ધર્મનું આત્માનું કે જનસમાજનું કલ્યાણ ન થાય તેવા દાનને ધર્મ માનવો તેનું નામજ અંધશ્રદ્ધા.**

હાલ આપણા દેશમાં ઘણા માણસો ફક્ત અંધશ્રદ્ધાળુઓના દ્રવ્યથીજ તાગડધિન્ના કરી નિરૂદ્યમી બની બેસી રહે છે. જાણે પોતાને મફતના માલ ખાવાનેજ ઇશ્વરે સરજેલા છે, અને તેઓનું પોષણ કરવામાંજ ધર્મનું રહસ્ય સમાએલું છે એમ તેઓ સર્વને મનાવે છે. તેઓ નથી તો ધર્મનું કલ્યાણ કરતા, અથવા નથી પોતાના આત્માનું કે દેશનું કલ્યાણ કરતા; ફક્ત પોતાની ક્ષુદ્ર વિષયવાસનાઓને પોષીને પાપ કર્મમાં પ્રવર્તે છે.

આ લેખ કોઇના ઉપર દ્વેષભાવથી કે કોઇની નિંદા કરવાના હેતુથી લખવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ આજકાલ આપણી અંધશ્રદ્ધાથી આપણા દ્રવ્યની કેવી અને કેટલી ખુવારી થાય છે તેનું દિગ્દર્શન કરાવવાના કારણેજ લખવામાં આવ્યો છે. મ્હારા અને આ લેખમાં વર્ણવેલા ધર્મઢોંગીઓનો પ્રસંગ અક્ષરસઃ સત્ય છે. તેવા ધુતારાઓની

જાળમાં નહિ સપડાવાના ઉપદેશ રૂપજ આ હકીકત સજ્જનો સમક્ષ મૂકવામાં આવી છે. પોતે નિરક્ષર હોવા છતાં પણ ખાલી વિદ્વતાનો ડોળ બતાવી ભોળા અને અંધશ્રદ્ધાળુ જનોને ભરમાવનારાઓની અત્યારે આ ભારતભૂમિમાં ખોટ નથી. માટે મ્હારા ભોળા બંધુઓ તેવા ધર્મઢોંગીઓને ઓળખી કહાડી તેમને દૂરથી નવગજના નમસ્કાર કરી ધર્મના ખરા રહસ્યને સમજતા થશે તો આ લેખકનો પરિશ્રમ સફળ થયો ગણાશે. **सुज्ञेषु किं बहुना**.

ડંકપુર.
ભાદ્રપદ શુકલ નવમી.
સંવત ૧૯૭૨.

બુલાખીરામ રણછોડ પંડ્યા

પાંચમી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ નાનકડા પુસ્તકની ચોથી આવૃત્તિ ઘણાજ ટુંક સમયમાં ખપી ગઇ છે અને વાંચકોની માગણીને પહોંચી વળવા આ પાંચમી આવૃત્તિ કાઢવાની જરૂર પડી છે. આ પુસ્તકે જન સમાજમાં કેટલી પ્રિયતા મેળવી છે તે આ ઉપરથીજ સાબીત થાય છે.

ડાકોર.
જન્માષ્ટમી.
સંવત ૧૯૭૮.

લી.
બુલાખીરામ રણછોડ પંડયા.

॥ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

આધુનિક અંધશ્રદ્ધા.

હરિગીત.

હું એક દિવસ સવારમાંહી સ્નાન સંધ્યાદિ કરી,
મુજ ઘેરથી જાવા બજારે નીકળ્યો તૈયાર થઇ;
તે દિવસ પૂર્ણિમા હતી આસો તણી તેથી કરી.
ઝાઝી હતી ત્યાં ભીડ રસ્તામાંહિ યાત્રાળુ તણી. ૧

રસ્તે ઘણી મુશ્કેલીથી હું તે સમે જાતો હતો,
પળવાર થઇ જાતાં હતાં નિર્દોષ કૈં આલિંગનો;
ઉભા હતા ત્યાં ચાર શિષ્યો સાથ રસ્તે મ્હાતમા,
જાણે ઉભા ગણ વર્ગ સાથે શુંભુના સરખા બીજા. ૨

દેખી હૃદયમાં પ્રેમ મુજને પ્રકટતાં હું ત્યાં ગયો,
બે હસ્તથી વંદન કરી સ્હામો જઇ ઉભો રહ્યો;
જાણે અમી વરસાવતા નિજ નેત્ર મુજપર નાંખીને;
"બચ્ચા કહાં રહેતા તુ હૈ" એવી રીતે પૂછ્યું મ્હને. ૩

મ્હેં હસ્ત જોડીને કહ્યું આ નમ્રનો હું વિપ્ર છું,
ને આપ જેવા સંતજનની ચરણરજ ઈચ્છું જ છું;
બોલ્યા પછી તે મ્હાતમા "બચ્ચા બડા તું ભક્ત હૈ,
ઈચ્છા હમારી આજ તેરા ધામમકો પાવન કરે." ૪

મ્હેં તો વિચાર્યું આજનો દિન ઉગિયો સુવર્ણનો,
આવ્યો અચાનક યોગ રૂડો સંતની સેવા તણો;
બોલ્યો પ્રભુ ધનભાગ્ય મ્હારૂં દાસને આજ્ઞા કરો,
સેવા કરી થાઉં કૃતારથ ધામ મુજ પાવન કરો. ૫

યોગી કહે "હમ આજ તેરે ધામ રોટી પાયગે,
દિખલાવ તેરા ધામ, ચેલા સંગ તેરી આયગે;"
હું બોલીયો ચાલો પ્રભુ દુકાન મ્હારી દાખવું,
તે ઠામ દશ વાગે પ્રભુ કરૂણા કરીને આવવું. ૬

ચાલ્યા બજારે તે પછી સૌ શિષ્ય હું ને સંત તે,
ગિરદી ઘણી જામી હતી મુશ્કેલ કરવો પંથને;
જાણે ચઢયું પૂર માનવીનું મસ્તકો મોજાં સમાં,
કે લાલ લીલાં મચ્છ જેવાં પાઘડાં હાલી રહ્યાં. ૭

નૌકા સમી ત્યાં ગાડીઓ કૈં કૈં જતી દેખાય છે,
નીચાં ઉંચાં બે બાજુનાં ઘર ભેખડો જેવાં દિસે;
કો આવતા કો જાય છે કો વમળ સમ ફરતા ફરે,
વ્હેતી સરિતા હોય ત્હેવો દૃશ્ય ત્યાં નજરે પડે. ૮

ચઢીને અમે વમળે મહા મુશ્કેલીથી મધ્યે પડયા,
સદ્‌ભાગ્યથી ગુરૂ શિષ્ય ને હું દુકાને પહોંચી ગયા;
ગુરૂને કહ્યું આ ઠામ સર્વે આવજો દશ વાગતાં,
હું વાટ જોતો આપની બેસીશ તે વેળા યહાં. ૯

કરીને વિદાય પછી વિચાર્યું શી રીતે કરવું હવે,
આ ભીડ ભેદી ઘેર કેવી રીત જાવું માહારે;
ઘરમાંહી આવે તાવ તેતો વાત યાદ રહી નહિં,
કરશે રસોઇ કોણ સંતો કારણે ઘરમાં નહીં. ૧૦

બેઠો દુકાને હાથમાં કંઈ કામ લેવું ના ગમે.
મુજ ચિત્ત ચકડોળે ચઢયું, કેવી રીતે કરવું હવે;
મુજ દેહ દુકાને હતો મન તો હતું વિચારમાં,
કરવી વ્યવસ્થા શી રીતે આવે ન કાંઈ ખ્યાલમાં. ૧૧

ઉઠયો પછી દુકાનથી નવ વાગતાં ઘર આવવા,
સંતો બિચારા દુઃખી થાશે વાર થાશે જો કદા;
લઇ શાક આવ્યો ઘેર તો કંઇ રંગ જુદો ત્યાં હતો,
તે જોઈને મુજ મન વિષે બહુ ખેદ તો વ્યાપી ગયો. ૧૨

આવ્યો હતો મુજ પ્રેમદાને તાવ ઝાઝો તે સમે,
બે ચાર ઓઢી ગોદડાં તે તો સુતી'તી તે સમે;
ઘરમાં હતાં બે બાળ કે'વા લાગિયાં રડીને તહીં,
"બાપા ચઢયો છે તાવ મ્હારી માત આ સૂતી અહીં." ૧૩

ફરી એક ચિંતા તો હતી તેમાં વળી બીજી મળી
પડતા ઉપર પાટુ પડે તેવી દશા મ્હારી થઈ;
મનમાં મુંઝાયો હું ઘણો કરવું હવે કેવી રીતે,
આ બાળકોને યોગિયોની પેર કરવી શી રીતે. ૧૪

આવ્યો બજારે હું ફરી કંઇ ભીડને ભેદી કરી,
લીધી રૂપૈયા બે તણી બરફી અને મોળી પુરી;
બેઠો દુકાને વાટ જોતો સંતને આવ્યા તણી,
દશને થતાં ડંકો સવારી આવી ત્યાં સંતો તણી. ૧૫

પાયે નમી હું બોલિયો ચાલો પ્રભુ તો કે' "ચલો",
ચાલ્યા પછી સરવે અમો આવ્યા ગૃહે આનંદમાં;
આદર કરી અદકો પછી મુજ ગૃહવિષે પધરાવિયા,
આજ્ઞા કરો હાજર ઉભો છું દાસ પર કરીને દયા. ૧૬

કહે સંત "કિતની દેર હે" તો મ્હેં કહ્યું તૈયાર છે,
"જલપાત્ર દે દે" સંત બોલ્યા મેં કહ્યું તૈયાર છે;
મ્હેં તો બિછાવ્યા પાટલા સૌ સંતને પધરાવવા,
પત્રાળીઓ મુકી દીધી મંડળ કરી જગનાં ત્યહાં. ૧૭

પ્રીતે પખાળી ચર્ણ સૌ તૈયાર થઇ ઉભા તહીં,
આવો બિરાજો પાટલે મ્હેં એમ ત્યાં વાણી કહી;
મધ્યે બિરાજ્યા મ્હાતમા બે પાસ શિષ્યો શોભતા,
જેવા ગ્રહોમાં ચંદ્ર શોભે તેમ તે શોભી રહ્યા. ૧૮

મ્હેં પિરસ્યાં પત્રાળીમાં બરફી અને પુરી ત્યહાં,
મુકયું અથાણું કેરીનું મરચાં તણી ચટણી ત્યહાં;
જે જોઇએ તે માગજો બેસો જમો મહારાજજી,
એવું કહી મ્હેં આજની બીના ટુંકામાં સૌ કહી. ૧૯

ત્યાં બોલિયા યોગી "બડાહે ભક્ત તું ભગવંતકા,
કરતા બડા સન્માન તું યજમાન સાધુ સંતકા;
કુછ લડુ બડુ લાયદે કયા ખાંડકા પત્થર ધરા,
હમ યોગિયોકા આજ ત્હેં બૂલાયકે ઠઠ્ઠા કિયા. ૨૦

દો ચાર દિનસેં ક્ષેત્રમેં લડુ જલેબી પાવતા,
ઐસા કભુ હમ જાનતે તો કાયકું ય્હાં આવતા;
હમ જાનતાકે આજ પક્કે માલ પાયેંગે યહાં,
કંગાલ તું કયા કર શકે સન્માન સાધુ સંતકા." ૨૧

જે ભક્તિની જ્યોતિ હતી મુજ ઉરમાં તે ગુલ થઇ,
ધિક્કાર વ્યાપ્યો મુજને કો હાંસિકો આવ્યા અહીં;
મ્હેં ઓળખ્યા સાધુ તણા પોશાકમાં શયતાનને,
જાણ્યું સુવર્ણ થકી મઢેલા ઝેરના આ કુંભ છે. ૨૨

ગર્દભ હિસે આ સિંહકેરા ચામડે વિંટાયલા,
રે ! રે ! પ્રભુ મ્હેં શું કર્યું અપરાધની કરજે ક્ષમા;
હું બોલિયો મહારાજ જે શક્તિ હતી તે મ્હેં કર્યું,
અપરાધ મ્હેં કીધો પ્રભુનો આજ આવું આદર્યું. ૨૩

ઉઠયા જમી તે સંત(!)બાળક માટ કાંઈ ન રાખિયું,
પીઠા ટળે ઝટ તો ભલું; મ્હેં એમ અંતરમાં ચહ્યું;
અડ્ડો લગાવ્યો ઢોંગીયે બેઠા બિછાનું પાથરી,
ચમકૃત શ્યા ઉઠે નહિ ચોટયા ગુંદરની ગારથી. ૨૪

મુજને કહ્યું કે "આવ બચ્ચા બાત કછુ તુજકો કહે,
કછુ વસ્ત્ર દે દે સંતકો ઇતના હમારા સ્વાલ હૈ;"
શક્તિ નથી મહારાજ મ્હારી એમ મુખથી મ્હેં કહ્યું,
જે સાંભળી તે ઢોંગીયોએ કોપથી મુજને કહ્યું. ૨૫

"તુમ દેખના હમ યોગિયોકા સ્વાલ ત્હેં મિથ્યા કિયા,
હમકો સતાયા આજ ઉસકા ફલ અવશ્યહિ પાયગા;"
તો મ્હેં કહ્યું કે સંત કો હિ શ્રાપ તો દેતા નથી,
ને ઢોંગીઓના શ્રાપ તેતો અંગને અડતા નથી. ૨૬

બોલ્યા ઘણા અપશબ્દ તે બહુ રીસ મુજ ઉપર કસી,
"તું કયા સમજતા શ્રાપ દેકે ભસ્મ મેં કરતા અભી;"
આ સાંભળીને વેણ મ્હારા ઉરમાં અગ્નિ થયો,
અતિ ક્રોધની ઉર્મી થકી નિષ્ઠુર વચન હું બોલિયો. ૨૭

"જાઓ ધુતારા જોગટાઓ જોગને લજાવતા,
સાધુ બની શું સાધીયું છો સૌ અતિથિ નર્કના;
ખાઈ ભક્તના માલ પાપી પીંડનું પોષણ કરો,
મસ્તાન પાડાશ્યા બની શું દેશનું હિત આદરો. ૨૮

ખાઈ મફતના માલ આવા મસ્ત પાડા સ્યા ફરે,
એ ચાર રાખે ચેલિયો ગાંજો સુકા પીતા ફરે.

A DONG, CALCUTTA.

૧૦૨૫૯

તમ અંગ ઉપર છે ગરમ આ વસ્ત્ર તેમ છતાં તમે,
મુજ પાસ માગો વસ્ત્ર બીજાં ધિક્ક છે તમ ભેખને;
મ્હારા સમા ભોળાજનોને છેતરો પાખંડથી,
જાઓ સિધાવો આંહિથી ઝાઝું હવે કહેતો નથી. ૨૯

ઉઠયા પછી એ જોગને લજાવનારા જોગટા,
વાગ્યા બરાબર બાર ત્યાર પછી ટળી મ્હારી પીડા;
બાળક બિચારાં માહારાં ભૂખ્યાં રહ્યાં કોવારથી,
તરૂણિ બીચારી તાવલીની ખબર પણ પૂછી નથી. ૩૦

આજે ઉઠી કો દુષ્ટનું મ્હેં મુખતો જોયું હશે,
આ પૂર્ણિમાનો દિવસ આજ અકાજ મ્હેં ખોયો ખરે;
પાણી કર્યું મુજ ગાંઠથી દુકાનનો વકરો ગયો,
મેં પોષિયા પાખંડીને હું અંધશ્રદ્ધાળુ થયો. ૩૧

* * *

ઓ અંધશ્રદ્ધાળુ જનો આ વાત વાંચી સાર લ્યો,
પૈસા તમારાનો તમો ઉપયોગ શુભ ઠામે કરો;
મેવા મિઠાઇ આપીને પાખંડીને પોષો નહિં,
વિષથી ભરેલા નાગને પયપાન દઇ પોષો નહિ. ૩૨

ખાઇ મફતના માલ બાવા મસ્ત પાડા શ્યા ફરે,
બે ચાર રાખે ચેલિયો ગાંજો સુકો પીતા ફરે;
આડંબરેથી આંજીને જગ ધુતનારા તેજ છે,
આ દેશને આપત્તિમાં ડુબાવનારા તેજ છે. ૩૩

બાળક તમારાં પાઈ માટે પેટ ફૂટીને રડે,
તેને ન આપો પાઈ પણ પાખંડીને પોષો તમે;
એ અંધશ્રદ્ધા કેટલી શાણા વિચાર કરો ઉરે,
એ શું તમારા દેશનું કે ધર્મનું રૂડું કરે. ૩૪

પોતે પડે ઉંડા કુવામાં અન્યને ઉતારતા,
બાવા બની જગ ધૂતવાનો ઢોંગ જુઠો ધારતા;
સંસારમાંથી ભાગીને સરકાર ને ઘરનારના;
માબાપના ને આપના ને સર્વના ખોટા કર્યા. ૩૫

ચશ્માં ચઢાવી બૂટ પ્હેરી છત્રી કરમાં ઝાલતા,
મન માનતાં વસ્રો સજી નીચું નિહાળી ચાલતા;
વક્તા ઘણો તો તું થયું ? બકતો ઘણું તો શું થયું ?
મન વાંચ્છના ત્યાગી નહિ, સંસાર ત્યાગે શું થયું ? ૩૬

ઉપદેશ આપે અન્યને પણ આપ તો પાળે નહિ,
ખટરસ અને મિષ્ટાન્નના ભોજન વિના ચાલે નહિ;
દમડા હળાવી રાખતા, તો ધર્મનું લક્ષણ કયું ?
મદ મોહ લોભ તજ્યો નહિ સંસાર ત્યાગે શું થયું ? ૩૭

બાવા બની ચોળે વિભૂતિ મસ્તકે રાખે જટા,
ધુણી ધિખાવે અલખ ગાયે ઠાઠ રાખે સિદ્ધના;
મુખથી ઉચ્ચારે રામ ને હૈયું હળાહળથી ભર્યું,
મન મેલને ત્યાગ્યો નહિં, સંસાર ત્યાગે શું થયું ! ૩૮

જે ત્યાગ વૃત્તિ સંત તે જગમાં જવલ્લે હોય છે,
સૌ ભોગ રોગ સમાન માને નિર્વિકારી હોય છે;
તે ધર્મને તજતા નથી, ખટરસ કદી જમતા નથી,
તે દ્રવ્ય સંઘરતા નથી, ને નગ્રમાં વસતા નથી. ૩૯

તે કાલની કે કાળની ચિંતા કદી કરતા નથી,
તે માન કે અપમાનની પરવા કદી ધરતા નથી;
હું સિદ્ધ છું કે સંત છું એવું મુખે વદતા નથી,
નિજ સિદ્ધતાનો ગર્વ તે મનમાં જરા ધરતા નથી. ૪૦

ભારેલ અગ્નિ પેઠ તે સંસારમાં છાના રહે,
જળમાં તણાતા હોય તેવી રીત તે ફરતા ફરે;
મુખથી રટે હરનામ મિથ્યા દંભમાં દિન ના ખુએ,
પાષાણમાં ને કાષ્ટમાં, તે સર્વમાં હરિને જુએ. ૪૧

સાધુ તણાં જે લક્ષણો તે ઢોંગીયોમાં ના દિસે,
લાખો જનોમાં કોઇ એવા આવતા કો દિ હશે;
પણ કાગ કેરી પંક્તિમાં ના હંસ તો છાનો રહે,
રે'ણી અને કરણી થકી તે સર્વથી જુદો પડે. ૪૨

સંસાર ત્યાગી વિષય સૌનો ત્યાગ કીધો જેમણે,
તપ વ્રત કરી નિજ પ્રાણને વશ રાખવાનો જેમને;
તેવા જનોને ઘૃત અને પયના પદાર્થો આપીને,
શા માટ લલચાવી બગાડો ત્યાગ તેવાનો તમે. ૪૩

* * *

હે દેશના ધનવંત ને દાની દયાળુ સજ્જનો,
ધન દાન વેળાએ તમો વિવેક બુદ્ધિ વાપરો;
પાળો ભલે દુઃખથી પીડાતા અંધ તેમ અપંગને,
ટાળો દુખીનાં દર્દ તો આશીષ અંતરની મળે. ૪૪

વિદ્યા કળા વિજ્ઞાન અર્થે દ્રવ્ય કેરો વ્યય કરો,
આ દેશની આબાદીના પંથે રૂપૈયા વાવરો;
ધનવંત થાયે દેશ આ તેવા ઉપાયો આદરો,
લુચ્ચા ભિખારી થાય ઓછા તે રીતે વર્તન કરો. ૪૫

જે દ્રવ્યથી શુભ ધર્મની વૃદ્ધિ જગતમાં થાય ના,
જે દ્રવ્યથી નિજ દેશની કારીગરી પોષાય ના;
જે દ્રવ્યથી વિદ્યા કળા વિજ્ઞાન વૃદ્ધિ થાય ના,
જે દ્રવ્યથી દુઃખ ના ટળે પરમાર્થ તે કહેવાય ના. ૪૬

પાંખડીને પોષો તમે પરમાર્થ તે કહેવાય ના.
જશ ખાટવા ધન વાપરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના;
નિજ સ્વાર્થ માટે જે કરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના,
ભરતા વિષે ધન જે ભરો પરમાર્થ તે કહેવાય ના. ૪૭

પરમાર્થને બ્હાને હજારો રૂપિયા હોમાય છે,
જે દ્રવ્યથી કેવળ વિષયની વાસના પોષાય છે;
શણગારને શૃંગારમાં તે દ્રવ્યનો વ્યય થાય છે,
તે દ્રવ્ય દેનારા અને લેનાર નર્કે જાય છે. ૪૮

દ્રષ્ટિ તમારી અન્ય દેશો પર તમે નાંખી જુઓ,
ત્યાં ધર્મ સંસ્થાઓ તણી ખૂબી જરા ન્યાળી જુઓ;
લાખો રૂપૈયા ધર્મ સંસ્થામાં જમા ત્યાં થાય છે,
તે દ્રવ્યનો તે દેશના કલ્યાણમાં વ્યય થાય છે. ૪૯

ખટરસ જમાડી દાંભિકોની વૃદ્ધિ તે કરતા નથી,
ભીખ આપીને ભીખ માગતો નિજ દેશને કરતા નથી;
લુચ્ચા લફંગા આળસુને આશરો દેતા નથી,
ને વૈભવોમાં ખર્ચ કરવા દાન તે દેતા નથી. ૫૦

તે દ્રવ્યથી ચાલે હજારો ધર્મનાં વિદ્યાલયો,
તે દ્રવ્યથી ચાલે હજારો ધર્મ ઔષધમંદિરો;
તે દ્રવ્યથી તે દેશની કારીગરી પોષાય છે,
એવી રીતે ત્યાં ધર્મના પૈસા તણો વ્યય થાય છે. ૫૧

આ દેશમાં ઢોંગી ધુતારા ધર્મનું બ્હાનું ધરી,
લાખો રૂપૈયા લૂંટતા ભોળા જનોને ભોળવી;
"દેખો હમારા લાલજીકો લડુ ચૈયે ખાંડકા,
દો ચાર ચૈયે શાક કરદે ભોગ તું ભગવાનકા. ૫૨

સુવર્ણ મોતીલાલકા, શૃંગાર ચૈયે લાલકો,
શૈયા બનાદે ઔર છત્રપલંગ દે દે લાલકો;
શ્રી લાલજીકે દ્વારકો તું ચાંદીસે મઢવાયદે,
મહાભોગમેં કછુ દામકો તું યહાં જમા કરવાયદે. ૫૩

પક્કે કપૂરી પાન અચ્છે દેખ લાના ચ્હાઈએ,
મ્હા મૂલ સચ્ચે મોતીકા ચૂના લગાના ચ્હાઈએ;
કથ્થા સુપારી ઔર કેસર કસ્તુરી ભી ડાલના,
બીડા બનાના પ્રેમસે મુખવાસ મેરે લાલકા. ૫૪

ગૌ બેલ ગાડી લાલકી ઘોડા ગધૈયા લાલકા,
સબ ચેલી ચેલા લાલજીકા મેં બધૈયા લાલકા;
તું લાલજીકા ભક્ત લાઠ લડાવ મેરે લાલકું,"
સૌ લાલજીનું નામ અને મહારાજજીના કામનું. ૫૫

લાખો કરોડો હામની એ રીત આહૂતિ થતી,
તેથી કરી આ દેશની થાતી જરૂર અધોગતિ;
જે દેશમાં નાણું તણો ઉપયોગ ઉલટો થાય છે,
તે દેશ લક્ષ્મીવંત હોય છતાં ગરીબ ગણાય છે. ૫૬

આદેશમાં લાખો જનો ધંધો તજી નિજ ઘેરથી,
ખાવા મફતના માલ સાધુ થાય છે પાખંડથી;
ભમતા ફરે તે દેશમાં જ્યાં જ્યાં સદાવ્રત હોય ત્યહાં;
મેઘા મીઠાઈ ખાઇને બેફિકર થઈ વસતાં ત્યહાં. ૫૭

નિર્ધન બિચારા દેશના કારીગરો મહેનત કરી,
સૂકો મળે ના રોટલો ભરતો પરાણે પેટ કૈં;
જે આળસુ એદી બની કરનાર નિર્ધન દેશને,
તેતો સદાવૃતમાં સુખે મનમાનતાં ભોજન જમે. ૫૮

નિર્ધન તણાં સંતાન પૈસા વગર વિદ્યા ના ભણે,
ઉત્સાહી બુદ્ધિવંત હોયે ત્હોય તે પાછા પડે;
કારીગરી આ દેશની આશ્રય વિના લય થાય છે,
ને દેશ આખો અંધશ્રદ્ધામાં તણાતો જાય છે. ૫૯

લાખો જનો ભૂખે મરી પરધર્મમાં વટલાય છે,
ને કંઈ હજારો મણ તણો દરરોજ ભોગ ધરાય છે;
ને વાતનો વિચાર કોઇ દીલમાં કરતા નથી,
હું શ્રેષ્ઠ મ્હારો ધર્મ રૂડો એમ લડતા અન્યથી. ૬૦

પરધર્મીઓ આ દેશમાં નિજ ધર્મનીવૃદ્ધિ થવા–
ને ચિત્ત સૌનાં ખેંચવા કરતા પ્રકાર નવા નવા;
તે આપણાથી અધિક અંશે ભાગ કાઢી ધર્મનો,
સ્થાપે અનાથાશ્રમ દવાખાનાં અને વિદ્યાલયો. ૬૧

દુખથી પીડાતા દર્દીઓ ત્યાં આશરો લેતા જઇ,
કારણ નથી સંસ્થા દવાની અત્ર હિંદુ ધર્મની;
મુકી ધરમને બાજુએ પરધર્મિનું પાણી પીએ,
લોકો બિચારા શું કરે દુખથી પીડાતા હોય તે. ૬૨

હે બંધુઓ! એ રીત હિંદુ ધર્મની જડ જાય છે,
કારણ તમારા ધર્મનું ધન અન્યથા ખર્ચાય છે;
ત્યાગી તમારી અંધશ્રદ્ધા દેશનું હિત દિલ ધરો,
બુદ્ધિ ખિલાવો ગોખીને ઉપદેશ આ અમૃત સમો. ૬૩

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિ.

વિતકની વાતો.

(૧)

ઉંટનો અનુભવ.

હરિગીત.

આજે કહું મુજને વિતેલું યાદ લાવી આપને,
છે વાત બહુ વર્ષોતણી, પણ યાદ તાજી છે મ્હને;
હું એક વેળા નીકળ્યો તૈયાર થઈ મુજ ઘેરથી,
વાડાસિનોર લગન હતું, મુજ મિત્રનું તેથી કરી. ૧

વૈશાખ માસ તણા હતા દિન, તે છતાં મન હોંશથી,
નહિ જાઉં તો દુખ લાગશે, મુજ મિત્રને એવું ગણી;
ડાકોરથી સેવાલિયાની ટિકિટ લીધી ટ્રેનની,
બેઠો સવાદશ વાગતાં ગાડીમહિં ડાકોરથી. ૨

મંદાક્રાન્તા.

ગાડી ત્યાંથી પવન ગતિએ પાડતી ચીસ જાતી,
વેગે જાતાં નજર પડતી સૌ દિશાઓ ઘુમાતી;

દીસે વૃક્ષો સડક પરનાં દોડતાં હોય જાણે,
હું જાતો, કે તરૂવર જતાં, થાય શંકા મ્હને એ. ૩

વાયે ઝાઝો પવન તરૂનાં પાનને પાડી દેતો,
જાણે ઝાઝો શ્રમ કરી રહ્યો, ગાડીને રોકવાનો;
ગાડી ત્હેને પણ ન ગમતી, દોડતી દોટ દોટે,
છે વાયુથી મુજ ગતિ અતિ, એમ દેખાડતી એ. ૪

ભુજંગી.

ઘણા વેગમાં દોડીને થાકવાથી,
ઉભી ઠાસરા સ્ટેશને તેહ આવી;
જરા થાક ખાઈ ફરી દોટ દીધી,
વળી પૂર્વની રીત તો યાદ કીધી. ૫

ઘણાં પૂલ નાળાં કર્યાં પાર ત્હેણે,
પગે ચાંપતી ચાલતી હોય જાણે;
ઘણા વેગથી હાલતા બેસનારા,
જણાયે બધા ભૂતના દોષવાળા. ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

સ્થંભાવી ગતિને વળી સ્થિર થઈ, સેવાલિયે આવીને,
ઉઠચો હું પણ તરત ત્યાં સજ થઇ, જાણે જતી એ રહે;
ઝાંપામાંહિ ઉભો હતો, ટિકિટનો લેનાર ત્યાં તે સમે,
જાણે હસ્ત મિલાવી સર્વ જનનું, સન્માન સ્નેહે કરે. ૭

હરિગીત.

હું પણ મિલાવી હસ્ત, ઝાંપા બ્હાર જઇ ઉભો રહ્યો,
કેવી રીતે ક્યાંથી જવાનું, એમ વિચારી રહ્યો;
છે સાત ગાઉ દૂર અહિંથી ચાલવાનું ધારિને,
વાહન મળે તો ઠીક, એવું ધારતો હું અંતરે. ૮

રસ્તો અજાણ્યો મુજથકી, સંગાથ જો સારો મળે,
આનંદમાં જાયે વખત, મ્હેં એમ ધાર્યું અંતરે;
તે સમય આવ્યું યાદ મુજને, બૂટ ગાડીમાં રહ્યા,
કીધી ઉતાવળ ઉતરતાં, માટે રીસાઈ તે ગયા. ૯

મ્હેં દોટ મુકી તરત ત્યાંથી આવિયો ઝાંપામહિં,
અંદર જતાં વાગી સિસોટી, તરત ગાડી ઉપડી;
આશા મુકી *ઉપાનની હું તો પછી પાછો વળ્યો,
બહુ રીસ ગાડીપર ચઢી, પણ સહન સર્વ કરી રહ્યો. ૧૦

ઉભો વિમાસણમાં પડી, કેવી રીતે કરવું હવે,
રે ! તાપમાં જોડા વગર, શી રીતથી જાવું હવે;
તે સમયમાં સૌ લોક તો જ્યાં જ્યાં જવાનું ત્યાં ગયા,
સ્ટેશન તણે મેદાન બંદા એકલા ઉભા રહ્યા. ૧૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

રે ! રે ! દૈવ હવે કરૂં કયમ હું તો, જાઉં કઇ રીતથી,
સંગાથી પણ છે નહિં, ત્યમ વળી સ્વારી જણાતી નથી;

* જોડાની.

ધીકે છે ધુમજાળ સુર્ય નભમાં, અંગાર વર્ષાવતો,
અગ્નિ જ્વાળવડે દિશા સરવને જાણે દિસે બાળતો. ૧૨

વસંતતિલકા.

વાડાસિનોર અહિંથી ગઉ સાત થાયે,
સો ગાઉ તુલ્ય મુજને મનથી જણાયે;
કેવી રીતે વગર સોબત જૈ શકાશે?
ને દાઝતા પગવડે અણુજાણ માર્ગે. ૧૩

એવો વિચાર કરતો સ્મરતો હરિને,
માથે પ્રચંડ રવિનાં કિરણો સહીને;
સ્વેદે કરી સકળ અંગ ગયું ભિંજાઈ,
ત્રિશંકુતુલ્ય થઇ ત્યાં ગતિ મ્હારી ભાઇ. ૧૪

હરિગીત.

કંઈ પૂણ્યના યોગે પ્રભુએ દાદ મ્હારી સાંભળી,
મ્હારા સમા દુખિયા ઉભા'તા, દૂર ત્યાં બે માનવી:
જાતે જણાતા લોટિયા વ્હોરા ગયો હું તે કને,
મ્હેં પૂછિયું કે "શેઠજી ક્યાં છે જવાનું આપને? ૧૫

તે બોલિયા "વારાસિનોર જવું હમારે સેથજી,
અમ પાસ બોજો છે ઘનો, તેની બરી છે વેથજી;
કંઇ ગારી બારી ના મીલે, સાલો સખત તરકો પરે,
આ બોજ કેમ ઉપારવો, એ ભાંજગર કરિયે અમે." ૧૬

આ વાક્ય રૂપી અમૃતે મુજ તાપ સર્વ ટળી ગયો,
જ્યમ નાવ દેખે ડુબતો, હું તેમ હરખાઇ ગયો;
જે રીત સ્વાતિબીંદુથી આનંદ ચાતકને મળે,
તેવો થયો આનંદ, મ્હારા અંગમાંહી તે પળે ૧૭

હું બોલીયો ઓ શેઠ હું વાડાસિનોર જનાર છું,
બહુ વારથી હું કોઈના સંગાથને શોધ્યા કરૂં;
કહે શેઠ "વારૂ ઠીક છે આપર બધા સાથે જસું,
કંઇ સારૂ બારૂ બોલી થંદા પોરના વીકા થસું" ૧૮

એ વાતમાં મ્હેં સંમતી આપી પછી વ્હોરા કહે,
"દેખાય પેલી ફેકતરી ત્યાં સર્વ જઇએ આપરે;"
ત્યાં એક વ્હોરાનું હતું કમ્પાઉન્ડ ત્યાં સરવે ગયા.
નિશ્ચિંત થઇ બેઠા તહાં સૌ રીતથી સુખિયા થયા. ૧૯

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

બેઠો હું સ્થિર ચિત્તથી, પણ ઘણો વાયુ ઉનો આવતો,
થાયે સ્વેદ અપાર, અંગ તપતું, વ્યાકુળ દીલે થતો;
લાવ્યો નીર કુવા તણું નજીકથી, થોડું શિરે રેડિયું,
સૂતો ખેસ બિછાવીને, પણ તહાં ના ચેન કાંઇ પડયું. ૨૦

વસંતતિલકા.

મધ્યાનનો તરૂણ સુર્ય નભે તપે છે,
અગ્નિ સમો પવન સર્વ દિશા દહે છે;

દેખાય કંપિત ધરા ધિકતી વરાળે,
જાણે ચડયો પ્રલયનો ઉદધિ ઉછાળે. ૨૧

વ્યાકુળ પંખિ પશુઓ તડકે તપીને,
બેઠાં દિસે સ્થિર થઇ તરૂ છાંય માંહે;
દેખાય મારગમહિં નહિ માનવી ત્યાં,
જ્યાં ત્યાં છુપાઇ સરવે તન તાપ ખોતાં. ૨૨

વૃક્ષો પ્રચંડ રવિનાં કિરણો સહે છે,
જાણે ઉભા મુનિજનો તપ આદરે છે;
રાખી ઉમાં શરણમાં પશુ પંખિયોને,
વેઠી પીડા સુખી કરે અતિ ધન્ય ત્હેને. ૨૩

હરિગીત.

થોડો સમય વ્હોરાજી સાથે વાત વિધવિધની કરી,
મધ્યાનની વેળા વિતાવી સ્હેજ કંઈ શાન્તિ થઇ;
ભાડુ મળે તો ખોળવાને બ્હાર વ્હોરાજી ગયા,
થોડા સમયમાં ભાડુ તે નક્કી કરીને આવિયા. ૨૪

રોળાવૃત્ત.

કહે શેઠ "ઓ ભાઇ અમે ગારી બહુ જોઇ,
પાની પાની થઈ ગીયા રાંરનો મીલો ન કોઇ;
આખર કીધાં ઉંત અમોએ ભારે ભાઈ,
બેત ગોઠવ્યો બેશ આપરો સઘલો ભાઈ. ૨૫

એક ઉંત પર અમો બે જના બેસી જઇસું,
બીજા પર આગલ સઘલો સામાન ઠરીસું;
તેની પાછલ તમો બેસજો નીરાંતેથી,
જરો ન કાંઇ ઉપાય માત કીઠી આ યુક્તી." ૨૬

હરિગીત.

મનમાં વિચાર થયો મ્હને, કે ઉંટને અડકાય જો,
કરવું પડે અંઘોળ, કેવી રીતથી બેસાય તો;
રે ! હા કહું ! કે ના કહું ! મનમાં મુંઝાયો હું અતિ,
નિશ્ચય કરી હું ના શકયો, કે જાઉં કેવી રીતથી. ૨૭

જો ના કહું તો એકલો કેવી રીતે મ્હારે જવું,
છે તાપકેરો સમય ને જોડા વિનાનું ચાલવું;
ઇશ્વરતણી મરજી હશે, કે યોગ આવો આવિયો,
માટે સમયને માન આપી, હા કહી ઉભો થયો. ૨૮

શાર્દૂલ વિક્રીડિત.

આવ્યા બ્હાર પછી અમો સજ થઇ, જયાંઉંટ ઉભાં હતાં,
વાંકાં અંગ અઢારચાર નિરખ્યાં, ઉંચું નિહાળી રહ્યાં;
લાંબા હોઠ જણાય, નાક ચપટું, ને કાન ટુંકા ઘણા,
ઢેકા ઉપર ગોઠવ્યા કસકસી, સ્વારી તણા કાઠડા. ૨૯

બેસાડયાં પછી ત્યાં બહુ બળ કરી, બેઠાં બુમો પાડતાં,
જાણે ડોક ઉંચી કરી સ્વરગનો રસ્તો બતાવી રહ્યાં;

લાગ્યા સામાન સર્વ પેક કરવા, એ ઉંટવાળા તહાં,
લાંબા દેર વડે બરાબર કસી, યુક્તિથકી ગોઠવ્યાં. ૩૦

સવૈયા એકત્રીસા.

કરી લટકતી એ ટ્રંકો તે ડંકાના સરખી દેખાય.
વાંસતણા જે હતા કંડિયા તે પણ ખેંચી બાંધ્યા ત્યાંય;
હતા રકેબી પ્યાલા ત્હેમાં, વળી રમકડાં રૂડાં જણાય,
મેવો લાવેલા મુંબઈથી તેપણ બાંધ્યો બાજુ માંહ્ય. ૩૧

વળી બીસ્તરા બાંધી દીધા બે બાજુ કરિને સમતોલ,
તે સરવેની ઉપર વળતી બંધ મારીને બાંધ્યો દોર;
પાછળ આસન મ્હારૂં કીધું, બન્યો દેખવા સમો પ્રકાર,
આવ્યું હાસ્યમ્હનેઅંતરમાંઆપણખરીખુબીકીરતાર. ૩૨

આજ આપણી સ્વારી ચઢશે, જશે ઠેઠ વાડાસિનોર,
એપણએક અનુભવમળશે, અને મઝાકંઈ પડશે ઓર;
તે સમયે બે વ્હોરાજી તો બીજા ઉંટપર થયા સવાર,
આગળ પાછળ બન્ને બેઠા થયું ઉંટ ઉભું તતકાળ. ૩૩

ભુજંગી.

મ્હને ઉંટવાળો કહે સ્વાર થાઓ,
ઉઠી જાય છે ઉંટ આ તુર્ત આવો;
ત્વરાથી હું ત્હેનો જવા પાસ લાગ્યો,
હલાવી જરા ડોક કે દૂર ભાગ્યો. ૩૪

હરિગીત.

હું બોલિયો ઓ ભાઈ ઝાલી હાથ બેસાડો મ્હને,
આ ઉંટની પાસે જતાં બહુ બીક લાગે છે મ્હને;
તે ઉંટવાળાએ મ્હને ટેકો કરી બેસાડિયો,
કે તુર્ત લાંબી ડોકવાળો ઉંટડો ઉભો થયો. ૩૫

હું જોરથી ઝાલી રહ્યો બે હાથથી તે કાઠડો,
લાગ્યું મ્હને પર્વતતણા શિખ્ખર ઉપર જાણે ચઢયો;
જાણે ખરેખર આજ હું વૈમાનમાં બેસી ગયો,
મુજ મિત્રની જાને જતાં વરરાય જાણે હું થયો. ૩૬

તે સમય ત્યાં વ્હોરાજીવાળા ઉંટને આગળ કર્યું,
ધીમે ધીમે ત્હેની પછાડી ઉંટ ચાલ્યું માહરૂં;
સુખપાલના ડાંડાસમી કરી ડોક લાંબી ચાલતું,
નીચો ઉંચો હું થાઉં, આખું અંગ મ્હારૂં હાલતું. ૩૭

વસંતતિલકા.

જાતા હતા સરવ માર્ગ હતો રૂપાળો,
બે બાજુએ તરૂતણી રમણિય હારો;
આંબા તણાં કંઈક ઝાડ ઝુકી રહેલાં,
તેની તળે કંઇક પકવ ફળો પડેલાં. ૩૮

અસ્તાચળે ઉતરવા રવિરાય જાતો,
સુંવર્ણપીંડ સરખો નભમાં જણાતો;

જાણે રવિ જગતને ઉપદેશ દે છે,
સૌ વસ્તુનો ઉદય અસ્ત જરૂર તો છે. ૩૯

તાતો રવિ કંઈક શાન્ત દિસે બનેલો,
જાતાં યુવા મુખરતો જન હોય જેવો;
અગ્નિસમાં કિરણ શાન્ત થયાં જણાતાં,
જાણે ઠરેલ બનિયો વય વૃદ્ધ થાતાં. ૪૦

હરિગીત.

ચાલ્યાં જતાં ઉંટો અમારાં મૈલ એક ગયા અમે,
મુજ ઉંટનો માલિક ત્હેને દોરતો ધીમે ધીમે;
જે ઉંટપર વ્હોરા હતા તે ઉંટ આગળ ચાલતું,
દોરી હલાવે જેમ તેમ રવાલમાં ચાલ્યું જતું. ૪૧

મુજ ઉંટ ધીમે ચાલતું, હેલ્લા મ્હને આવે ઘણા,
હું પૂર્ણ કંટાળી ગયો ગોઠયું નહિં મુજને જરા;
મનમાં વિચાર થયો મ્હને, દોરી લઉં મુજ હાથમાં,
સીધું ચલાવું ઉંટ વ્હોરાજી તણી સંગાથમાં. ૪૨

મ્હેં ઉંટવાળાને કહ્યું, કે આપ તું દોરી મ્હને,
ચાલે જરા ઉતાવળું તો બેસતાં ફાવે મ્હને;
કહે ઉંટવાળો તે તમોને હાંકતાં નવ આવડે,
પાછો ફીચે, ને જાય નાશી દૂર, તોફાને ચઢે. ૪૩

હું બોલિયો બહુ વાર મ્હેં સ્વારી કરી છે ઉંટની,
માટે ચલાવિશ ચાલ સારી બીક રાખીશ તું નહિં;
પણ ઉંટવાળે ના કહી મુજ હાથ દોરી આપવા,
તૈયાર હું તો થઈ ગયો નીચે તુરત ઉતરી જવા. ૪૪

સવૈયા એકત્રીસા.

ઘણી કરી મ્હેં રકઝક ત્યાં તે, દોરી લેવા મ્હારે હાથ.
આખર તે આપી મુજ કરમાં થયો ખુશી હું મનનીસાથ;
ઉતાવળું ચાલે તે માટે દોરીને મ્હેં ખેંચી ત્યાંય,
કરી ડોક ઉંચી બહુ ઉંટે ધરવા લાગ્યું પાછા પાય. ૪૫

હું તો ગભરાયો મનમાંહિ, રહી શકયો નહિ સ્થિર લગાર,
બે હાથે મ્હેં ગ્રહ્યો કાઠડો છટકી ગઇ દોરી તે વાર;
ઉપર બાંધેલી ટ્રંકોનો અફળાવાથી થયો અવાજ,
ભડકયું ઉંટ મચ્યું તોફાને ગયો તેહનો પૂર્ણ મિજાજ. ૪૬

ગયો પકડવા માલિક ત્હેનો. પણ નવ ફાવ્યો એકે દાવ,
નાઠું સીધી સડકે તે તો થયો કોઇથી નવ અટકાવ;
અફળાએ ઉપરની ટ્રંકો ખડખડાટ તેનો બહુ થાય,
તેમ તેમ નાસે બહુ બળથી બૂમ પાડતું ચાલ્યું જાય. ૪૭

વાયુથી પણ વેગ વધારે, ગરૂડથકી પણ ગતિ અપાર,
મેલ ટ્રેનનુ માન મુકાવે, ભરે ફાળ પર જબરી ફાળ;
ખડખડ ભડભડ ખટાખટનું મચ્યું ઘણું ત્યાંતો તોફાન,
તેમ તેમ દઈ દોટ દોટપર નાસે કરતું બહુ ભુમરાણ. ૪૮

લડયા રકેબી પ્યાલા સઘળા, માંહો માંહિ કરી વિવાદ,
અંગ ભંગ થઈ પડતા ભોંયે એક એકને પાડી સાદ;
રીસાઈ ચાલ્યાં સર્વ રમકડાં ગયાં એકની પાછળ એક,
ટૂંકોએ પણ ટંટો કીધો લડી રડીને થાકયાં છેક. ૪૯
થયા બંધ ઢીલા સરવેના ઘણો ધબ્બ તે પડિયાં ભોંય,
હુંને ઉંટ વિના તે સમયે રહ્યું ન સાથી બીજું કોય:
મુજ વસ્ત્રો પણ ગયાં વિખાઇ પડી પાઘડી છૂટયો ખેસ,
જોડા જાતા રહ્યા પ્રથમથી હતી ન ત્હેની ચિંતા લેશ. ૫૦
મેં મનમાં નિશ્ચય કીધેલો ઉંટ તણો નવ છોડું સાથ,
એ હાથે ગ્રહી રહ્યો કાઠો, મડાગાંઠ શી ભીડી બાથ;
ગયું મેલ એ મેલ દોડતું, પણ ધીમું પડયું લગાર,
બાંધેલો મજબુત કાઠો, તે પણ ઢીલો થયો અપાર. ૫૧

હરિગીત.

આશા રહી નહિ અંતરે ઉપર હવે ટકવા તણી,
નક્કી મરણને શરણ થઇશું એમ થઇ ચિંતા ઘણી;
છેડાયલું છે ઉંટ પડતાં હાર મારી નાંખશે,
રે ! રે ! પ્રભુ હું શું કરૂં, રે ! શી ગતિ મ્હારી થશે. ૫૨
મા બાપ મ્હારાં જાણશે કે ભાઇ તો જાને ગયા,
આ કાળના સંદેશ ત્યાં શી રીત જાશે આપણા;
આ રીતના વિચારમાં હું ઉંટને ચોટી રહ્યા,
પડવા તણો ભય પળપળે મુજ હૃદયમાં વધતો ગયો. ૫૩

એવે નિહાળ્યું એક ગાડું આવતું સ્હામે થકી,
તે જોઇ નાઠું ઉંટ આડે મારગે રસ્તો તજી;
મ્હેં તો વિચાર્યું મોત આવ્યું આજ બચવાનો નથી,
મુજ મિત્ર કે માબાપનો મેળાપ થાવાનો નથી. ૫૪

ઝાડી જણાયે દૂર ત્હેમાં ઉંટ આ પેસી જશે.
અથડાઇને કો ઝાડ સાથે ઘાટ મ્હારો થઈ જશે;
માબાપ મ્હારાં કયાં રહ્યાં, કયાં મિત્રનું ઘર માહ્યરૂં,
રે ! ઉંટ આ લઇ જાય જયાં ત્યાં આજ જાવાનું થયું. ૫૫

મરવું હવે તો સત્ય છે, મ્હેં એમ મન નિશ્ચય કર્યો.
'જય રામ' કહીને ઉંટથી હું ભોંય પર કૂદી પડયો;
થાતાં ધબાકો મ્હારો તે ઉંટ બમણું ભડકિયું,
ચારે પગે ભુમરાણ કરતું દૂર તે નાસી ગયું. ૫૬

પ્રભુની કૃપાથી સ્હેજ પણ મુજ અંગને વાગ્યું નહિ,
તો પણ શરીરમાં વેદના મુજને થવા લાગી તહીં;
રે ! રે ! સુજયું શું આ મ્હને છોકરમતી મ્હેંતો કરી,
હાથે કરી વ્હોરી લીધી આજે ઉપાધિ મ્હેં ખરી. ૫૭

સ્વારી કદી કીધી નથી, મ્હેં ઉંટની પણ તે છતાં,
જુઠું જણાવી ઉંટની દોરી લીધી મુજ હાથમાં;
ત્હેનું મળ્યું ફળ આ મ્હને જીવતાં સુધી ભૂલીશ ના,
સ્વપ્ને કદી પણ ઉંટ સ્હામું આજથી ભાળીશ ના. ૫૮

વસંતતિલકા.

ખંખેરીને સકળ અંગ ઉઠયો ધીમેથી,
આવી ઉભો સડકની નજદીક ત્યાંથી;
લાગ્યો પછી મનમહિં કરવા વિચારો,
રે! આજ ક્રોધ કરશે બહુ ઉંટવાળો. ૫૯

વ્હોરાતણું બહુ થયું નુકસાન આજે,
તેથી ખરેખર ઘણા રીસમાં હશે તે;
રે! આજ મ્હેં સરવને બહુ દુઃખ દીધું,
દોરી લઇ કરવિષે અઘટિત કીધું. ૬૦

હરિગીત.

થોડો સમય એ રીતના વિચારમાં ચાલ્યો ગયો,
સૌ સાથ વ્હોરાજી તણો દૂરથી જણાવા લાગિયો;
ટ્રંકો અને બિસ્તર ઉઠાવી ઉંટવાળા આવતા,
ખાંધે મુકીને કંડીયા એ શેઠ પાછળ ચાલતા. ૬૧

ત્હેની પછાડી ઉંટ ખાલી એક દોરી લાવતો,
મ્હારો પડેલો સર્વ સામાન તેહની પાસે હતો;
મ્હેં દૂરથી દેખી વિચાર્યું, રે! હવે હું શું કરૂં,
રે! આજ આફતથી ઊગરવા, શો જવાબ હવે દઉં. ૬૨

મ્હેં નાટકી અભિનય તણો આરંભ કરવા માંડિયો,
જાણે મ્હને વાગ્યું બહુ હું એમ દર્શાવી રહ્યો;

જાણે ચહચો બહુ શ્વાસ તેવી રીત લાગ્યો હાંફવા,
બે હસ્તથી મુજ અંગને લાગ્યો અધિક પંપાળવા. ૬૩

મુજ નજીક સરવે આવતાં મ્હેં ઢોંગ ઝાઝો ત્યાં કર્યો,
સૌ અંગ ભંગ થયેલ હોયે તેમ દર્શાવી રહ્યો:
નીચી કરીને ડોક મુખ ઉદ્‌ગાર દુ:ખના કાઢતો,
ગેષ્ટા સરવના મુખતણી આડી નજરથી ભાળતો. ૬૪

ખાંધે મુકીને કંડીયા વ્હોરાજી ચાલી આવીયા,
શ્વાસે ભરેલા "યા ખુદા" કહી ભોંય પર બેસી ગયા;
લાગ્યા ઘણો વિલાપ કરવા આંખમાં આંસુ ભરી,
"ખાના ખરાબી રે! અમારી આજ બોહાચે કરી. ૬૫

પ્યાલા રકેબીને રમકરાંના ચુરેચૂરે થીયા,
આપુસની કેરી અને હારમ બધાં કચરાઇ ગીયાં:
તંકો અમારી બી તુતી સૌ રફરતરફ થઇ ગીયું,
રે! રે અમારૂં આજ સતિયાનાસ સર્વ વલી ગયું. ૬૬

બચ્ચાં ગલે વલગી અમારાં કૂદવા માંરી જસે,
કેસે અમારે માત બાવાજી કસુ લાવા હસે:
આ દેખતાં ખાનાખરાબી તે નિરાસ થઇ જસે,
ધનીયાનીબી આ જોઇ મેનાં મારવા માંરી જસે. ૬૭

માથા સુગન રસ્તે થીયેલા આજ અમને આવતાં,
મોતુ થીયું નુકસાન આ સંગાત બામનનો થતાં;

જો અવલથી જાનત અમે હિંદુ ખરો ચાલાક છે,
ઉપર ચરી કરીને સહી એ ઉંતને ભરકાવસે. ૯

તો સારૂં ના પારત અવલથી સાથ તેરી લાવવા,
સામાન હમારાની કશી ખાનાખરાબી થાત ના;"
આ વાકય મ્હોરાજી તણાં હું સાંભળી દુખિયો થયો,
રે ! રે ! થયું નુકસાન ઝાઝું એમ વિચારી રહ્યો.

ભુજંગી

તુટેલો દીઠો સર્વ સામાન મ્હેં તો,
હસું કે રડું એમ થાતું મ્હને તો;
વિચાર્યું હવે બોલવું કેમ મ્હારે,
ગણાયે નહિં વાંક મ્હારો લગારે.

કહ્યું મ્હેં અરે શેઠજી શું થયું આ,
તુટયો સર્વ સામાન માઠું થયું આ;
તમોને થયું આજ તો જાન ભારી,
થઇ તેમ માઠી દશા આજ મ્હારી.

ખરે મોતના મુખમાં હું ફસાયો,
પ્રભુએ મ્હને મર્ણમાંથી બચાવ્યો;
હશે આજ કો દુષ્ટનું મુખ જોયું,
મળ્યું ઉંટ ગાંડું થયું કામ ભુંડું.

હારગીત

એ ઉંટ બહુ ભડકણુ હશે, એ પ્રથમથીજ જાણુત કહી,
નવગજ નમીને દૂરથી પણુ જાત ના પાસે કદી;
પણુ કરમના સંજોગથી એવું પ્રથમ જાણ્યું નહિ,
તેથી દશા આપણુ સરવની આજ આ રીતે થઈ. ૭૩

કંઇ ખડભડાટ થયો જરા ટ્રંકો તણો તે સાંભળી,
નાઠું બરાડા પાડતું, ત્યમ ખડખડાટ વધ્યો અતિ;
સૌ બંધ ઢીલા થઈ ગયા ટ્રંકો તણા અફળાટથી,
તે એક પાછળ એક પડવા લાગિયા પૃથવીપ્રતિ. ૭૪

મ્હારી દશા પણુ છેવટે એ સર્વના જેવી થઇ,
નાસી ગયું એ ઉંટ સ્હામી ઝાડીમાં પેઠું જઇ;
વાગ્યું મ્હને આ શેઠ ઝાઝું, કળ હજી વળતી નથી,
સંગાથમાં આવ્યો તમારી તો થઈ આવી ગતિ. ૭૫

મ્હેં વાત સરવે નાટકી અભિનય કરી માંડી કહી,
તે સાંભળી વ્હોરાજીના હૃદયે અસર જબરી થઇ;
પળવાર તે પોતા તણા નુકસાનને ભૂલી ગયા,
આંખો મહિં આંસુ હતાં પણુ બેય હસવા લાગિયા. ૭૬

હું બોલિયો આ શેઠ મ્હારા અંગમાં દુઃખ થાય છે,
ને આપ આમ હસી રહ્યા, એ ન્યાય શું કહેવાય છે ?
તે બોલિયા "ભાઇ અમારૂં તો બધું ભાંગી ગીયું,
આજે સાંનેમેતર સમુ સઘળું અમોને લાગિયું. ૭૭

આ વાત કરશું કોઇને તેબી હસી પરસે ખરા,
એજાન સાલા ઉંતરાયે આજ આપરને કરા;”
આ વાકય વ્હોરાનાં સુણી, હસવું મ્હને પણ આવિયું,
મુશ્કેલીથી રોકાયું હતું, તે તરત ખુલ્લું થઇ ગયું. ૭૮

સ્હામા ઉભેલા ઉંટવાળા સર્વ હસવા લાગિયા,
જાણે બધા મુજ એકટીંગે મંત્રમુગ્ધ બની ગયા;
સૌ વાંક મ્હારો એ કળા કરવાથકી પડદે રહ્યો,
મુજ ઉંટવાળો પણ બનેલી સર્વ વાત ગળી ગયો. ૭૯

વસંતતિલકા.

તે ઉંટ નાસી ગયલું દૂર ઝાડી માંહી,
લાવ્યા પછી પકડીને કરી યત્ન ત્યાંહી;
બાંધ્યો વળી સરવ બોજ મળી બધાયે,
કીધું પછાડી વળી આસન મ્હારૂં ત્યાંયે. ૮૦

એ ઉંટ જે સમય મ્હેં નજરે નિહાળ્યું,
કંપી ઉઠયું તરત ત્યાં સહુ અંગ મ્હારૂં;
જાણ્યું મ્હને ઉંટ પરે પધરાવશે એ,
સર્વે મળી વળી મ્હને સપડાવશે એ. ૮૧

હરિગીત.

તૈયાર કીધાં ઉંટ બે તે ઉંટવાળાએ મળી,
ઉપર તરત બેસી જવા શેઠે મ્હને સંજ્ઞા કરી;

મ્હેંતો કહ્યું કે શેઠજી સુખે સિધાવો આંહિથી,
આ ઉંટ ઉપર કોઇ કાળે બેસવાનો હું નથી. ૮૨

બેઠો અજાણે એક વેળા તો થઈ આવિ ગતિ,
મરતાં બચ્યો સારા નસીબે આપદા વેઠી અતિ;
આ સમય મુજને "ઉંટ" એવા શબ્દના ઉચ્ચારથી,
સૌ રોમ ઉભાં થાય છે, તો બેસવાથી શું ગતિ? ૮૩

માટે હવે સાહેબ કરજો માફ મ્હારા વાંકને.
સુખે સિધાવો મારગે, માઠું નહિ લાગે મ્હને;
હું ચાલતો આવીશ, આપ ગયા પછી આ મારગે,
છે સમય ઠંડા પ્હોરનો માટે હવે ચાલીશ સુખે. ૮૪

વ્હોરા કહે "એ ભાઈજી રસ્તો વિકત વેરાન છે,
જાતાં અસુર એકલા નેવું તકા નુકસાન છે;
ચરી જાવ સુખે, ઉંત એ સીધું હવે ચાલું જસે,
ને આ અમારૂ ઉંત બી પાછળ તમારી ચાલસે." ૮૫

વ્હોરા તણી એ વાતમાં વિશ્વાસ મુજને આવિયો,
મનમાં વિચાર કરી પછી હું ઉંટપર બેસી ગયો;
મુજ ઉંટ દોરીને અગાડી ઉંટવાળો ચાલતો,
ને ઉંટડો વ્હોરાજીનો ત્હેની પછાડી આવતો. ૮૬

રસ્તે સુખે જાતા હતા વેળા હતી સમિસાંજની,
લ્હેરો પવનની એક પાછળ એક ચાલી આવતી;

રવિદેવ તો કે વારનો અસ્તાચળે પ્હોંચ્યો હતો,
પણ આભમાં રાતો હજી કંઇ રંગ જામેલો હતો. ૮૭

ધીમે ધીમે પણ ચેનમાં ચાલ્યા અમો જાતા હતા,
બહુ દૂરથી નવાબી તણા મ્હેલો નજર પડતા હતા;
રસ્તે બનેલ બનાવ મુજને યાદ રહી રહી આવતો,
હસશે બધાં આ વાત જાણી એમ હું વિચારતો. ૮૮

થોડો સમય થતાં પછી સર્વત્ર અંધારૂં થયું,
દૂરથી જણાતું જે હતું તે સર્વ બંધ થઇ ગયું;
આકાશમાં તારા તણાં બહુ ઝુમખાં જામી ગયાં,
પંખી તણાં સહુ યૂથ માળા માંહિ વિરામી ગયાં. ૮૯

વાડાસિનોર પછી અમે સુખરૂપથી પ્હોંચી ગયા,
વ્હોરા અને હું તે પછી અંદર જતાં છૂટા થયા;
પત્તો બરાબર મેળવી મુજ મિત્રને ત્યાં હું ગયો,
પૂછી ખબર અંતર પરસ્પર સૌ રીતે સુખિયો થયો. ૯૦

ખાખાવિખી દેખાવ મ્હારો જોઈ સૌ વિસ્મય થયા,
સર્વે મળીને પ્રશ્ન ઉપર પ્રશ્ન કરવા લાગિયા;
બેશી ગયેલો ડાબડો, ભાગી ગયેલી પાઘડી;
મ્હેં સર્વને બતલાવીને સૌ વાત વિસ્તારી કરી. ૯૧

મ્હારા વિતકની વારતાનો રંગ ત્યાં જામી ગયો,
હસવા તણો પડઘો સકળ શેરી વિષે વ્યાપી રહ્યો;

પાડોશનાં નરનાર સરવે આવીને ટોળે મળ્યાં,
પ્રશ્નો ઉપર પ્રશ્નો પુછીને હાસ્ય કરવા લાગિયાં. ૯૨

શુભ લગનના આનંદમાં, આ હાસ્યરસની વાતથી,
આનંદની લ્હેરો સરવના અંતરે આવી રહી;
બેઠા ઉઠયા ખાધું પીધું વિધવિધની વાતો કરી,
શાન્તી થકી સુતો પછી મુજ ઇષ્ટને હૃદયે ધરી. ૯૩

સ્વપ્ના વિષે પણ મ્હેં ઉંટ દેખ્યાં ઘણાં દોડયાં જતાં,
ટંકો રમકડાં ભાગલાં મુજ નજર સ્હામે આવતાં:
બ્હોરા તણા વિલાપના શબ્દો ખરેખર સાંભળ્યા,
ને દિવસના દેખાવ સઘળા સ્વપ્નમાં તાજા થયા. ૯૪

બીજે દિને પરવારીને મુજ મિત્રને સાથે લઈ,
ચાલ્યો બજારે ડાબડોને પાઘડી કરમાં લઈ;
ત્યાં એક બ્હોરાની દુકાને ડાબડો સમરાવતાં,
ઉભો હતો હું વાત કરતો મિત્રની સંગાથમાં. ૯૫

બે શેઠ પેલા અન્ય બ્હોરા સાથ દેખ્યા આવતા,
લાંબા કરીને હાથ મુજને દૂરથી દેખાડતા;
આવી નજીકમાં સર્વને બ્હોરાજી કે'વા લાગિયા,
તે ઉંટને ભરકાવનારા ભાઇ આ ઉભા રીહ્યા. ૯૬

બ્હોરાજી ની સાથે હતા તે લાગિયા કે'વા મ્હને,
ભારી થીયું નુકસાન કાલે આ બિચારા સેથને;

રૂરાં રમકરાં સેથજી લાવા હટા મુંબાઈઠી,
પ્યાલા રકેબી એક કુતી કોરીની બી ના રહી. ૯૭
ઇસ્તીલની તકો બઢી ભાગી નકામી ઠઇ ગઇ,
મેવો અને મીથાઈ સઘલી ધુલમાં ભેલઇ ગઈ;
મ્હેં પણ બનાવી પાઘડીને ડાબડા આગળ ધર્યો,
સૌ વાંક ભુંડા દૈવનો મ્હેં એમ ઊત્તર ત્યાં કહ્યો ૯૮

ભુજંગી.

ફરી સર્વ ઓલ્ટયા સુણી વાત મ્હારી,
કરી પૂર્ણ રક્ષા પ્રભુએ હમારી;
કથા કાવ્યમાં તે ગુંથી આજ આખી,
પ્રીતે સજ્જનોને સમર્પે બુલાખી. ૯૯

સમાપ્ત.

તમોને પૂછશે ભાઈ.

ગઝલ.

અદલ ઈન્સાફ જે વારે, થશે કિરતારને દ્વારે;
તમારી થાપણો શી છે, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૧
બનાવ્યા બંગલા વાડી, વસાવી કેટલી ગાડી;
દુકાનો કેટલી માંડી, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૨
હીરા ને હેમના હારો, વળી મૌક્તિક માળાઓ;
ઘડાવ્યા ઘાટ ફેશનના, નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઇ. ૩
મરણ કે લગ્નને ટાણે, જગતમાં માન લેવાને;
કરાવ્યાં ભોજનો ભારે નહિ ત્યાં પૂછશે ભાઈ. ૪
દુઃખીનાં દુઃખ ભાગીને, ભુખ્યાંને અન્ન આપીને;
ઉગાર્યાં કેટલાં પ્રાણી, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૫
કુવા વાવો તળાવો, કે રચાવી ધર્મશાળાઓ;
કર્યાં જન હીતનાં કામો, તમોને પૂછશે ભાઇ. ૬
રખડતાં રંક બાળકને, ઉગાર્યાં આશરો દેને;
ઉઘાડયાં દ્વાર વિદ્યાનાં, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૭
તમારા દેશને માટે, તમારા ધર્મને સાટે;
કર્યું શું ઉન્નતિ અર્થે, તમોને પૂછશે ભાઈ. ૮
તમારા દ્રવ્યથી કેવાં, કર્યું જન હિતનાં કામો;
અદલ ઈનસાફના દ્વારે, તમોને પૂછશે ભાઇ. ૯

ઉદય અને અસ્ત.

(ચઢતી પડતી)

મંદાક્રાન્તા.

પ્રાતઃકાળે રવિ ક્ષિતિજમાં બાળ રૂપે ઊગે છે,
ને મધ્યાને તરૂણ દિસતો પૂર્ણ તેજે તપે છે;
તે સંધ્યાયે ક્ષિણ થઇ અતિ પશ્ચિમે આથમે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૧

જેની ધાકે ધરણી ધ્રુજતી ઉડતા ધડાક કુંકે.
મૃત્યુ જેના ડરથી ડરતું, આભથી ભીડતા બાથ જે:
તે તો દીઠા પરવશપણે ઝૂરતા ગાત્ર ઢીલે.
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૨

જેના કોષો અખુટ ગૃહનાં દાસ દાસી હજારો,
કાં ? કે'તામાં દશ વિશ ઉઠે, પાર ના વૈભવોનો:
તે મ્હાયત્ને ઉદર ભરવા માર્ગમાં આથડે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૩

દેખે આભે શિતળ શશિ જે શુકલપક્ષે વધે છે,
પાણુમાએ પૂરણ દિસતો સર્વને મોહ દે છે;
તેતો પાછો ક્ષિણ થઇ જતો કૃષ્ણપક્ષે દિસે છે,
નીચે ઉંચે જતી જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૪

ઉનાળે રવિ કિરણથી વારિ ઉંચે ચઢે છે,

વર્ષાકાળે ઘનરૂપ થઇ ભોંય આવી પડે છે;
જે જન્મે તે જરૂર મરતું જે ચઢે તે પડે છે,
નીચે ઉંચે જતીં જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૫

દેખો આગે કુસુમ કળિયો પલ્લવોમાં ઝુલે છે,
હેલાવિને પરિમળ બધે પૂર્ણ આનંદ દે છે;
તે વીલાઈ ધરણી પડતી ડાળમાંથી ખરીને,
નીચે ઉંચે જતીં જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૬

આ સૃષ્ટિની પડતી ચઢતી રૂપ પાંખો જણાતી,
નીશ્ચે ત્હેની ઝપટ સઘળી વસ્તુને લાગવાની;
થાયે રંકો ધનદ સરખા, રાયનો રંક થાયે,
નીચે ઉંચે જતીં જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૭

દૈવેચ્છાથી સુખ દુ:ખ સહુ પ્રાણિયો ભોગવે છે,
સુજ્ઞો ત્હેને ગણી સમપણે એક રૂપે રહે છે;
ને અજ્ઞાની જન હરખ ને શોક મિથ્યા ધરે છે.
નીચે ઉંચે જતીં જન દશા ચક્રની વાટ પેઠે. ૮

દુર્દૈવ.

ગઝલ.

અરે દુર્દૈવ નિર્દય તું, વિના વાંકે સતાવે છે;
દુખિને દુ:ખ દેઇને, પડયાને પાટું મારે છે. અરે૦
કરોડો કિંકરો જેના, હુકમને માન દેતાતા;

કરી નિર્માલ્ય તે નરને, વને વન તું ભમાવે છે. અરે૦
કરી કરૂણા હજારોને, સદા અન્ય દાન જે દેતા;
કરે અપવાસ તે ભૂખે છતાં તેને રિબાવે છે. અરે૦
સુવાસિત પુષ્પ શૈયામાં, સદા જે સુખથી સુતા;
કઠણ ભૂમિ ગણી પ્યારી, છતાં ક્યાં નિંદ આવે છે. અરે૦
હવે ના રાખ્ય તું બાકી, અમોને દુ:ખ દેવામાં;
ડુબ્યાને ડૂબવાનું શું મુવાને કોણ મારે છે. અરે૦

ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા.

(ગઝલ કવ્વાલી.)

અલૌકિક બાગનું પંખી અમારે પાંજરે આવી
મધુરા શબ્દ સુણાવી, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૧
ગણીને પ્રાણથી પ્યારૂં, હતું પ્રીતે કરી પાળ્યું;
અમોએ પૂર્ણ સંભાળ્યું, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૨
હતું કેવું રૂપાળું તે, મનોહર અંગવાળું તે;
હૃદયને રંગનારૂં તે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૩
ઉરે આશા ઘણી ધારી, ભણાવી કેળવ્યું એને;
પલકમાં પાંખ ફફડાવી, ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા. ૪
ઘડી પળ યાદ તે આવે, નયનમાં નીર ઉભરાવે;
છતાં ઉપાય નવ ચાલે ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૫
અરે ઓ પંખિડા પ્યારા, હૃદય આકાશના તારા;
અમોને ઝુરતાં રાખી, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૬

મધુરૂં ગાન જે ત્હારૂં, હૃદયને તૃપ્ત કરનારૂં;
અમારા ભાગ્યનું સુખ તે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૭
વસીને અન્ય કો સ્થાને મધુરા શબ્દથી ગાજે;
અમારે અંતરે તો છે, ગયું ઉડી હરિ ઇચ્છા. ૮
અમારી પેઠ બીજાને, રખે દેતું દગો વ્હાલા;
ભલે અમને દગા દેઇ, ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા. ૯
હશે આ દેહ જયાં સુધી, અમોને યાદ તું રહેશે;
છતાં મન એમ માનીશું, ગયું ઉડી હરિ ઈચ્છા. ૧૦

બાળ સમાજ અખંડ રહો.

અનુષ્ટુપ.

શાખા રૂપી બગિચાનાં, બાળ પંખિ સુગીતથી;
આંખ ને ચિત્ત ઠારે છે, શીલ રૂપ સુગંધથી. ૧

ત્રોટક.

સુખ રૂપ સુગંધ પ્રસારી રહ્યાં,
સુમનો સુમનોહર બાગ તણાં;
હૃદયે અમીનાં ઝરણાં ઝરતાં,
વદનો પ્રફુલીત મધૂકરનાં. ૧

મધુરો મૃદુ નાદ ગજાવી રહ્યાં,
નયને પ્રતિભા પ્રગટાવી રહ્યાં;
પ્રિય બાળ સમાજ તણાં કુમળાં,
કુસુમો મુખડાં મલકાવી રહ્યાં. ૨

મધુરો મધુ મ્હેંકી દશે દિશમાં,
જન મધ્ય સુવાસ સદા પ્રસરો;
પ્રિય ભારત માત તણા હૃદયે,
કુલમાળ બની સુખથી વિહરો. ૩

વસુધા પર ચંદ્રપ્રભા સરખો,
મહિમા અતુલિત સદા પ્રસરો;
શિશુનાં સદ્ભાગ્ય તણો સવિતા,
પ્રિય બાળસમાજ અખંડ રહો. ૪

વિદ્યારૂપી બગીચાનાં પુષ્પોને.

(સુરતાની વાડીના મીઠા મોરલા એ રાગ.)

ઓ વિદ્યાવાડીનાં વિકસિત ફૂલડાં,
નયન ઠરે નિરખી મન મોહક રૂપજો;
અમ અંતર મધુકરને લલચાવી રહ્યાં,
પ્રસરાવી સદ્ગુણે સુગંધ અનૂપજો. ઓ૦ ૧

કોમળ હૃદય તમારાં પ્યારાં લાગતાં,
નિરમળ લાગે નયન તણા પલકારજો;
ચંદ્રપ્રભા સમ ચરિત તમારાં ઉજળાં,
પ્રગટાવે અમ હૃદયે પ્રેમ અપાર જો. ઓ૦ ૨

જ્ઞાન સમીરે તરૂવર ડાળે હીંચતાં,
પ્રગટે તમ હૃદયેથી અનહદ નાદજો;

તે અમ અંતર મણિધરને ડોલાવતો,
મોહનની મોરલી સમ મોહક સાદ જો. ઓ૦ ૩

આશાંનાં અંકુર ઉદ્ભવતાં અંગમાં,
તેનો તમ જીવન ઉપર આધાર જો;
અમ શિરે કરી ગુચ્છ તમોને ધારવાં,
ભારત માત તણો કરવા ઉદ્ધારજો. ઓ૦ ૪

ઉત્તમ ફળની ઉત્પાદક આ વાટિકા,
તે ફળનો તમ અંતરમાં આભાસજો;
જીવન તમારાં ફળરૂપ કરજો શ્રીહરિ,
સફળ થજો અમ અંતરના અભિલાષજો. ઓ૦ ૫

વિદ્યા દેવીના ઉપાસકોને.

ઓ વિદ્યા દેવિના દિવ્ય ઉપાસકો,
ગાઓ એ દેવીનાં મનહર ગીત જો;
શ્રેય થવાનું એ સાધન સંસારમાં,
નિશદિન ત્હેના ચરણે રાખો ચિત્ત જો. ઓ૦ ૧

એ કરશે પરિપૂરણ ઇચ્છા સર્વની,
એ ધરશે શિર ઉપર વરકર હસ્ત જો;
દુર્બુદ્ધિ વિઘ્નો એ હરશે શારદા,
શિઘ્ર સફળ એ કરશે કાર્ય સમસ્ત જો. ઓ૦ ૨

અડસઠ તીરથનું ફળ એ માંહિ વસ્યુ,

વસતા જ્હેમાં તેત્રીસકોટી દેવ જો;
અજર અમર થાવાનું સાધન એ વડું,
મોક્ષ પદે પહોંચાડે એ તતખેવ જો. ઓ૦ ૩

નિર્બળતા તન મનની એહ તજાવશે,
અભય કવચ એ ધરાવશે તમ અંગ જો:
દેશોદય ભાગ્યોદય એહ કરાવશે,
રાજ્યભક્ત એ બનાવશે નિઃશંક જો. ઓ૦ ૪

આ દેશે પરદેશે કીર્તિ પામશો,
દશે દિશામાં ઉજ્વળ થાશે નામજો;
તન મન ધન આર્પીને સેવો શારદા,
અર્પે આશિશ વિપ્ર બુલાખીરામજો. ઓ૦ ૫

કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે.

ત્રોટક.

મન મૂરખ મોહ મમત્વ તજી,
કર જન્મ સફળ ભગવાન ભજી;
ધર ધ્યાન શિખામણ આ હૃદયે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે; ૧

ભટક્યો ભવ રાન ભયંકરમાં,
ઠરી ઠામ રહ્યો નહિ કો સ્થળમાં;
બહુ વાર વસ્યો જનની ઉદરે,

[illegible] બહુ ખેલનમાં,
[illegible]વર્તી મન માની યુવાપણમાં.
[illegible]
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે

સુખ છે સ્વપ્નાસમ આ જગનું,
ગણિલે જળ ઝાકળના સરખું;
નવ રંગ પતંગ સમાન રહે,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૪

જળમાં સ્થળમાં પ્રભુને ગણિને,
ગણિ આત્મસમા જગના જીવને:
દિલમાં દિન રાત દયા ધરને,
કર કૃષ્ણ કથામૃત પાન હવે. ૫

(મ્હાઓ કરેલો કેર.)

ગરબા.

ઓ મ્હાદેવી, ઘર ઘર તું ઘુમીરે હિંદુસ્થાનમાં
ત્હેં કેર કરી, ચક્રવે રાજ્ય ચલાવ્યું હિન્દુસ્થાનમાં. ટેક.
તું ચીનથકી આવી ચાલી, અહિં આવીને જડ ત્હેં ઘાલી
થઈ મસ્ત ઘણી ફુલી ફાલી, ઓ મ્હાદેવી૦ ૧

ત્હેં માયા ઝાઝી વિસ્તારી, વશ કીધા સરવે નરનારી;
નિત થાય ઘણી પુજા ત્હારી, ઓ મ્હાદેવી૦ ૨
બહુ દાસ અનન્ય વધ્યા ત્હારા, તુજને અંતરમાં ધરનારા;
તે ગાય નિરંતર ગુણ ત્હારા, ઓ મ્હાદેવી૦ ૩
ઉપહાર ગૃહો હૉટલ ત્હારાં, જે ભ્રષ્ટ જગતને કરનારાં
તુજ ભક્ત તણે મન બહુ પ્યારાં, ઓ મ્હાદેવી૦ ૪
ત્હેં વરણ અઢારે એક કરી, મનમાંહિ છોછ રહી ન જરી;
ગયો ઉંચ નીચનો ભેદ ટળી, ઓ હત્યારી૦ ૫
દુનિયાનો ધર્મ ડુબાવ્યો ત્હેં, આચાર વિચાર મુકાવ્યો ત્હેં;
નીતિનો પંથ ચુકાવ્યો ત્હેં, ઓ હત્યારી૦ ૬
ત્હેં લાળ ચટાડી લોકોને, પ્રસરાવ્યા ચેપી રોગોને;
ત્હેં પૂર્ણ પડાવી પોકોને, ઓ હત્યારી૦ ૭
તન મન ધન ત્હેં લીધાં ચૂશી, બળિયાનાં બળ લીધાં શોષી;
આવરદાની મરડી કુંચી, ઓ હત્યારી૦ ૮
ઘી દૂધ કરાવ્યાં ત્હેં મોઘાં, જે હતાં પ્રથમ સઘળાં સોંઘાં;
તુજ પગલે અમ બાળક લાધ્યાં, ઓ હત્યારી૦ ૯
થા દૂર હવે ઓ હત્યારી, ત્હેં ભ્રષ્ટ કર્યાં સૌ નરનારી;
ત્હારા અવગુણે હદ વાળી, ઓ હત્યારી૦ ૧૦
જે સંગ હવે ત્હારો કરશે, જે પાન હવે ત્હારૂં કરશે;
તે રૌરવ નરકે સંચરશે, ઓ હત્યારી૦ ૧૧

સ્વદેશી વસ્ત્ર.

(રઘુપતી રામ હૃદેમાં રહેજો રે) એ રાગ

સજો સહુ બ્હેન વસ્ત્ર સ્વદેશી રે ટેક

જુઓ કપરો વખત કેવો આવ્યો રે;
મોંઘવારીએ દેશ ડુબાવ્યો રે;
મોટા મોટાનો ગર્વ મુકાવ્યો સજો૦ ૧
આજ સુધી ઉંઘ્યામાં ગુમાવ્યું રે;
બધા દેશનું દ્રવ્ય તણાયું રે;
જાગો જાગો હવે વ્હાણું વાયું. સજો૦ ૨
ઘણાં વસ્ત્ર વિદેશથી આવે રે,
ભલી ભાતથી મન લલચાવે રે;
એતો ભીખ આપણને મંગાવે, સજો૦ ૩
ઝીણાં વસ્ત્ર પ્હેરી હરખાયે રે,
ત્હેનું અંગ ઉઘાડું જણાયે રે;
તેતો કુલટા નારી ગણાયે. સજો૦ ૪
ભલે જાડું છતાં પણ દેશી રે,
અંગ આપણું શોભશે તેથી રે;
રેશે દેશમાં દેશની લક્ષ્મી. સજો૦ ૫
દેશ ભક્તો કહેછે પોકારી રે,
હવે સમજો ત્હમે બ્હેની મ્હારી રે,
દેશ દાઝ અંતરમાંહિ ધારી. સજો૦ ૬

હવે ફેશન સઘળી વિસારે; રે,
જાડાં વસ્ત્ર સ્વદેશનાં ધારો રે;
પરદેશીનો મોહ ઉતારો સજો૦ ૭
જ્યારે બ્હેનો ભારતની સમજશે રે,
રૂડાં વસ્ત્ર સ્વદેશનાં સજશે રે,
આ દેશનો ત્યારે સુધરશે. સજો૦ ૮
સુણી સાચી શિખામણ મ્હારી રે.
નહિ ત્યાગશે વસ્ત્ર વિકારી રે.
તે તો નારી ગણાશે નઠારી સજો૦ ૯

વિલાયતી વસ્તુનો વરઘોડો.

ગરબી.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને.) એ રાગ.

વિલાયતી વા વાયારે હિંદુસ્થાનમાં,
લોક બન્યા સૌ ફેસનમાં ગુલતાનજો;
દેશીને માન્યુંરે દોઢ બદામનું,
વધ્યું વિદેશી વસ્તુનું બહુ માનજો. વિ૦ ૧
બંડીને અંગરખાં સૌ અળગાં થયાં,
કોટ અને જાકીટનું વાધ્યું જોરજો;
પડતીરે મુકાઈ પાસાબંડીયો,
નંબરાક ભરાયાં ઘેરે ઘેરજો. વિ૦ ૨

કબજા તો આવ્યારે કાપી બાંયના,
કડકડતા કોલરની વધી ધમાલજો;
બેસ ખભેથી ખીંટીએ વળગ્યા જઇ,
ખીસ્સામાં ખોસાયા હાથ રૂમાલજો. વિ૦ ૩
જોડાની જોડી તો ખોળી ના જડે,
બુટ અને ચંપલ સઘળે દેખાયજો;
મોજા તો આવ્યારે મોંઘા મુલના.
પરદેશી પાઘડીઓ અહીં પુજાયજો. વિ૦ ૪
ગયાં છુપાઇ સઘળાં દેડાઉ ધોતીયાં,
પુંકે ઉડે એવાં વસ્ત્ર ધરાયજો;
પાટલુન પેઠાંરે જુદી જાતનાં,
સાહેબશાહી ઠાઠ બધે દેખાયજો; વિ૦ ૫
બૈરાંએ પણ ઊંચા મુકયા પોમચા,
ગવન અને વાયલથી કીધી પ્રીતજો;
અલાયચા લાગ્યા મનથી અળખામણા,
મલમલના ચણિયામાં ચોટયું ચિત્તજો. વિ૦ ૬
પેટીમાં પુર્યાંરે ચોળી કાપડાં,
જાતજાતનાં ધર્યાં પોલકાં અંગજો;
હડતાઇ ચાલ્યાંરે કસબી મોળિયાં,
ઝીણી ઝાલર આવી રૂડે રંગજો. વિ૦ ૭
ભારે લાગ્યા ચુડા હાથી દાંતના,
નાજુક બંગડીઓનો કર્યો સ્વિકારજો;

મોતીના કાંટા નાકેથી નીકળ્યા,
નાજુક જડથી રીઝી સરવે નારજો. વિ૦ ૮
કલ્લાં તો કીધાંરે પગથી વેગળાં,
નાખેલા ગુલગુચ્છા પેર્યા પાયજો;
ખાસડીઓ ખુણામાં મુકી વેગળી,
સપાટ પ્હેરી ચપચપ ચાલ્યા જાયજો. વિ૦ ૯
એ રીતે આવીરે છેક અધોગતિ,
બન્યાં વિદેશી સરવે નરને નારજો;
દેશી વસ્તુ આંખે દેખ્યાં ના ગમે,
પરદેશી વસ્તુનો ઝાઝો પ્યારજો. વિ૦ ૧૦
જાય કરોડો રૂપૈયા પરદેશમાં,
દિન દિન થાયે નિરધન હિંદુસ્થાનજો;
ચિત્ત ચુસાઇ ચાલ્યું આખા દેશનું,
તેનું લેશ મળે કોને નહિ ભાનજો. વિ૦ ૧૧
દેશી કારીગરને રોજી ના રહી,
મુકી ધંધા થયા રખડતા સર્વજો;
કૈયેતો સ્વિકારી પરની નોકરી,
કૈયે કરવા માંડયાં હલકાં કર્મજો. વિ૦ ૧૨
આવું દુઃખ નિહાળી હિંદુસ્થાનનું,
ગાંધીજી સરખાનું દાઝયું ચિત્તજો.
બ્હાર પડયા લોકોની આંખ ઉઘાડવા,
કષ્ટ સહી પણ સાધે સેવ ખચીતજો. વિ૦ ૧૩

હજીએ પણ જો સમજો નરનારી તમે,
પરદેશી વસ્તુને મારો લાતજો;
સ્વદેશની વસ્તુ પ્રીતેથી વાપરો,
બગડી ગયલી બાજી આવે હાથજો. વિ૦ ૧૪
રૂડી રીતે રાખો રંગમાં રેંટીયા,
સુતર કાંતી કરો દેશનું કાજજો;
ઝીણાં વસ્ત્ર તજીને ખાદી પ્હેરશો;
તો તો રેશે દેશ બધાની લાજજો વિ૦ ૧૫
ખાદીથી આબાદી થાશે દેશની,
શોભાવો ખાદીથી સર્વ સમાજજો;
ગરીબ તવંગર સરવે ખાદી વાપરો,
અલ્પ વિનંતી માનો મારી આજજો. વિ૦ ૧૬

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું ફરી ભારત બનાવી દો !

(ગઝલ)

પ્રભો ! જેવું હતું તેવું, ફરી ભારત બનાવી દો !
જૂનું તો છો રહ્યું જૂનું, નવા જગને બતાવી દો !
રજત્ રત્નો સ્ફાટિક કાંચન્, ખનિજ ધનના ખરા સ્રષ્ટ.
પહાડોના સદા સાવધ. ખરા પહેરા ભરાવી દો !
અહોનિશ અસ્ખલિત્ વહેતી, સરિત્ જળથી સ્થળે સ્થળનાં
કૃષિ ક્ષેત્રો વિવિધ ધાન્યે ચતુર્દિશથી ભરાવી દો !

[illegible]થી ભર્યાં જ્યારે, [illegible]
વનો વનરાજ વ્યાઘ્રોની [illegible] હો !
તૃણુગારે જઈ ચરતાં, અહીં તહીં ધેનના [illegible]
મુરલી ગોપજનની [illegible]
ફુલી-ફાલી મનોહર ફુલવાડી વૃક્ષનાં [illegible]
કળાધર કોકીલાના મીઠડા ટહુકા સુણાવાં હો !
ગિરિ ગહ્વર પતિત પાવન, પ્રદાતા મોક્ષનાં તિર્થો,
તપસ્વિ સાધુ સંતોની, અલખ નથી જગાવી હો !
શતાબ્દિથી શિખર સૂનાં, અમર સત્ કીર્તિનાં સ્મારક;
હતાં તેવાં ગગનભેદી, અડગ ઉંચાં ચણાવી હો !
પઠન પાઠન પ્રવૃત્તિની પ્રકર્ષક પર્ણ કુટીઓ;
ગુરૂવર શિષ્ય ગભરૂ, બ્રહ્મચારીથી સુહાવી હો !
સનાતન ધર્મનો સદ્‌બોધ દેતા શાસ્ત્રના જ્ઞાને;
હૃદય ઉંડાણથી અજ્ઞાનની આન્ધી ઉડાવી હો ?
સુભટ નરવીર રણઘેલા, ધુરન્ધર રાજનીતિજ્ઞો;
પ્રતાપી કેમ વિરોથી, વરદ કાર્યો કરાવી હો !
સુપુત્રોતી સુખી જનની ગૃહિણી ગૃહલક્ષ્મીના
પ્રસન્ન વદને ગૃહસ્થોમાં ગૃહાંગણીયાં દીપાવી હો !
અતુલ વૈભવ અને વિજ્ઞાનથી જીવિત ભારતની;
નવા જગથી ભલે ભગવાન ! પછી તુલના કરાવી હો !

સમાપ્ત.

ઓ ભાઇ મરવા દો મ્હને આ છે નકામી જીંદગી,
મ્હારા સમી દુર્ભાગિણીને સાર જીવ્યામાં નથી.

વધુ માટે–કુલીનની કન્યા વાંચો.